

РОЗДІЛ 8

Управління національною безпекою в зарубіжних країнах

Мистецтво безпеки – знання
світогляду супротивника
В. Ліпкан

Вступ

Останнім часом все більше зростає розуміння взаємозалежності природи і суспільства, людини і суспільства, людини і держави. Формування постіндустріального суспільства зумовило актуалізацію проблем забезпечення безпеки людини, природи, суспільства і держави як єдиного організму. Разом з цими процесами відбувається процес формування постмонополярного світу, що докорінно змінює пріоритети та взагалі підходи як до розуміння сутності національної безпеки, так і до можливих методів її забезпечення.

Сутність цих підходів, які мають бути наділені всезагальністю і обов'язковістю, знаходить свій вираз у керівних документах в галузі національної безпеки, основним серед яких є концепція національної безпеки.

Концепція (основи державної політики) національної безпеки України від 16 січня 1997 р., у свій час в цілому достатньо повно визначала напрями політики в області забезпечення національної безпеки. Вона містила методологічну основу побудови і функціонування системи національної безпеки. Разом з цим, за останні роки відбулися значні зміни в Україні і в світі в області внутрішньої і зовнішньої політики, що зумовлює необхідність внесення низки суттєвих методологічних коректив.

Нині політична і соціально-економічна ситуація в країні суттєво стабілізувалася. Формування двопалатного парламенту і парламентсько-президентської республіки дозволить сформувати нову систему влади і ефективно діючий механізм державного управління. Керівництвом країни активно здійснюється підтримка сфер культури, науки і освіти. Саме ці обставини, а також динамічні процеси формування нової геостратегічної реальності висувають нові проблеми, які потребують відповідних державних заходів по захисту інтересів особи, держави і суспільства.

У найбільш загальному плані під *концепцією національної безпеки* слід розуміти систему офіційно прийнятих сучасних поглядів держави на потреби, цінності, інтереси особи, суспільства і держави, загрози їм, а також напрями, засоби і способи їх забезпечення в умовах дії реальних і потенційних загроз. Концепція національної безпеки становить собою комплекс основних теоретичних положень, спрямованих на розкриття сутності національної безпеки у конкретних історичних умовах

через наукове обґрунтування її цілей, завдань, принципів, форм, структури і елементів, що її забезпечують.

Вона має структурно складатися з таких елементів:

- розкриття геостратегічної позиції держави в світі;
- визначення національних цілей та інтересів;
- окреслення союзників і партнерів;
- визначення реальних і потенційних загроз національній безпеці;
- визначення механізму (цілі, функції, принципи та методи) управління системою національної безпеки;
- окреслення політики національної безпеки та основних напрямів її забезпечення;
- визначення статусу держави та загальної стратегії забезпечення національної безпеки (оборонна, активна оборонна, наступальна тощо).

Зростання масштабів транснаціональної організованої злочинності, особливо міжнародного тероризму та екстремізму, розповсюдження вогнепальної зброї і зброї масового ураження, наркоторгівля, загострення енергоресурсних проблем і взагалі екологічні проблеми чинять суттєвий вплив не лише на усю світову спільноту, а й на Україну зокрема. Загальні проблеми людства: виснаження ресурсів, швидкий ріст народонаселення, забруднення навколишнього середовища і масові міграції людей є також і проблемами України, що певним чином ускладнює вироблення концептуальних підходів до політики національної безпеки.

У той же час від правильного обрання вектора розвитку конкретної держави, концептуального підходу до політики національної безпеки залежить життя не лише громадян окремої країни, а й загальноцивілізаційний процес розвитку людства. Саме тому знання сучасних концептуальних підходів до забезпечення національної безпеки різних держав є **необхідним**: 1) *будь-якому політику і державному діячеві* різного масштабу для відпрацювання конкретних напрямів політичної, економічної, організаторської й іншої діяльності та втілення їх у життя як на загальнодержавному та регіональному, так і міжнародному рівнях; 2) *народним депутатам України* для відпрацювання і прийняття методологічно правильних нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в галузі національної безпеки, передусім Концепції національної безпеки України.

Через це, враховуючи прийняття 19 червня 2003 р. Закону України „Про основи національної безпеки України”, нижче будуть проаналізовані напрями управління національною безпекою в зарубіжних країнах. Причому автор не претендує на повне використання фактологічного питання з цих питань, втім окреслює лише базові підходи, необхідні для розуміння політики безпеки тієї чи іншої держави. Органічним завершенням дослідження даних питань є застосування отриманих знань щодо формування механізмів оптимізації ефективності управління національною безпекою України. Відтак дане дослідження не абстрагується від проблем безпеки України і не занурюється в догматичне окреслення напрямів безпеки тих чи інших країн, а є тісним переплетенням між ними, намічає шляхи для розуміння мотивів напрямів безпеки.

1. Стратегія національної безпеки США

Відповідно до законодавства США Президент щорічно подає у Конгрес Стратегію національної безпеки, в якій визначаються основні цілі, завдання і напрями діяльності американської адміністрації в області зовнішньої і внутрішньої політики на найближчий рік.

Одними з основних цілей Стратегії національної безпеки є зміцнення безпеки, сприяння економічному процвітанню США, розповсюдження демократії за кордоном, збереження територіальної цілісності, суверенітету і незалежності держави, боротьба з міжнародним тероризмом, захист кожного громадянина США зсередини країни і за її межами, збереження політичних свобод.

Захист національної безпеки розуміється в США як захист народу, територіальної цілісності і способу життя. Стратегія передбачає виконання широкого кола заходів: розширення воєнних альянсів, таких як НАТО, реалізації програми „Партнерство заради миру”, підтримання партнерських стосунків з Україною, розвиток вільної торгівлі із використанням механізмів Всесвітньої торгової організації і зон вільної торгівлі у західній півкулі та в інших районах світу, посилення режимів контролю над озброєннями, створення багатонаціональних коаліцій для боротьби з тероризмом, корупцією, злочинністю і наркобізнесом тощо.

Національні інтереси поділені на три категорії.

Життєво важливі інтереси — ті інтереси, які пов’язані із виживанням і безпекою нації, захистом території США і території союзників, важливих елементів інфраструктури, забезпеченням безпеки громадян та їх економічного добробуту. Для захисту інтересів цієї категорії США рішучо використовуватимуть усі наявні засоби, включаючи, при необхідності, рішуче застосування військової могутності.

Важливі національні інтереси — ті інтереси, які не пов’язані із виживанням США, але які чинять вплив на добробут країни і характер міжнародної обстановки. Такі інтереси захищатимуться із використанням наявних ресурсів для досягнення своїх цілей, з урахуванням *домірності ціни та ризику із ступенем важливості* інтересів, що зачіпаються.

Інші інтереси та інтереси гуманітарного порядку, яким можуть загрожувати стихійні лиха, великі виробничі катастрофи, порушення прав людини. Дана категорія інтересів відстоюватиметься через прийняття певних дій для усунення таких явищ і для захисту цінностей, які розділяють США: підтримання процесу демократизації, здійснення громадянського контролю над військовими, надання допомоги у розмінуванні, стимулювання послідовного розвитку.

Критерієм такого поділу виступає ступінь важливості національних інтересів і рівень зусиль, що затрачуються на їх захист.

Безпека країни забезпечується у першу чергу станом економіки. *Сильна економіка — основа лідерства США*. Це, передусім, здатність мати сильну дипломатію, утримувати збройні сили, робити привабливими американські цінності для народів інших країн.

Загрози поділені на декілька груп: локальні і регіональні загрози; транснаціональні загрози; розповсюдження небезпечних технологій; діяльність іноземних розвідувальних служб; порушення функціонування державних структур у тих чи інших країнах. Характерною особливістю є те, що у стратегії містяться методи протистояння кожній з перелічених загроз, які носять здебільшого *зовнішній характер*.

Велика увага приділяється *розвідці*, яка є найважливішим інструментом реалізації американської стратегії національної безпеки. Розвідувальне співтовариство США забезпечує важливою інформацією структури, на які покладена відповідальність за вирішення завдань у дипломатичній і військовій сферах, а також по забезпеченню правопорядку і захисту навколишнього середовища.

Чільне місце посідають і *контррозвідувальні заходи*. Основними завданнями по протидії іноземним спеціальним службам названі: реалізація всеохоплюючих програм по забезпеченню безпеки, постійна оцінка намірів і потенційних об'єктів уваги іноземних спецслужб.

У цілому *геостратегічну обстановку* в світі експерти США характеризують крізь призму таких чинників: 1) послаблення напруженості після завершення холодної війни; 2) розповсюдження в світі могутніх озброєнь і технологій; 3) поява в результаті війни у Перській затоці комплексу загроз, які важко стримувати загрозою ядерного удару у відповідь з боку США; 4) значне ускладнення проблем, які стоять зараз перед розвідкою, наявність великої кількості цілей і поява все більших можливостей для дезорієнтації та протидії; 5) посилення залежності від космічних засобів і відповідно все більша ураженість.

До основних пріоритетів по зміцненню безпеки належать:

- сприяння у створенні неподільної, демократичної і мирної Європи;
- стимулювання процесу створення сильного і стабільного тихоокеанського співтовариства;
- продовження виконання США ролі лідера в інтересах зміцнення миру у глобальному масштабі;
- посилення співробітництва в області протидії новим загрозам безпеці, для подолання яких недостатньо односторонніх заходів тощо.

Одним з принципів будови Збройних Сил США є можливість ведення бойових дій і домінування у двох регіональних конфліктах, які відбуваються одночасно. Допомога з боку США здійснюється таким чином, щоб зберігати лідерство США на міжнародній арені.

Взагалі ж, характеризуючи Стратегію національної безпеки США, слід сказати, що керівним принципом її будови є *домірність*: домірність рівня інтенсивності застосування сили загрозам, участі США у системах міжнародної безпеки національним інтересам тощо. Також важливим аспектом є розроблення методів зміцнення співробітництва, координації, єдності і згоди з питань найбільш ефективного використання дипломатичних і воєнних інструментів для формування міжнародної обстановки, проведення чіткого розмежування між розвідувальною, контррозвідувальною і оперативно-розшуковою діяльністю.

2. Управління національною безпекою в Китаї

Стратегія національної безпеки Китаю на відміну від інших країн, наприклад США, позбавлена активної наступальної позиції. Китайські експерти *дають характеристику реального статусу кожної країни*. Визнається, що США єдина супердержава, Китай та Японія на стадії розвитку, Росія – регіональна держава. Констатуючи про скорочення військового потенціалу Росії, китайські фахівці визнають, що сьогодні американська перевага у Тихоокеанському регіоні є очевидною.

Через це робиться висновок про необхідність вирівнювання даного становища, і пропонується конкретний механізм цього: китайсько-російське співробітництво.

Стратегія національної безпеки Китаю не міститься у жодному конкретному документі. Окремі положення, які відображають суть підходів до забезпечення національної безпеки Китаю, розміщені у чисельних доповідях і статтях. Так, наприклад у книзі Ден Сяопіна вказується, що на міжнародній арені існують дві основні проблеми: проблема миру та проблема розвитку. Проблема миру – проблема Сходу і Заходу, проблема розвитку – проблема Півночі та Півдня. Зазначається також і та обставина, що все більшого розповсюдження набувають тенденції багатомірності і економічної глобалізації.

До *національних інтересів* Китаю належать: суверенітет, безпека, економічний розвиток, міжнародний статус і національна гідність. До довгострокових інтересів віднесені нарощування можливостей, послідовна реалізація етапів розвитку і досягнення процвітання країни. Нарощування можливостей передбачає розумне освоєння природного середовища, розвиток у сфері науки, технологій і економічний ріст.

Основними *цілями* стратегії національної безпеки є формування мирного і стабільного навколишнього середовища, захист суверенітету і незалежності, запобігання війн і здатність контролювати виникнення кризових ситуацій. У зв'язку із напруженою геополітичною обстановкою у директивах дев'ятого п'ятирічного плану економічного і соціального розвитку КНР і перспективній програмі до 2010 р., зберігається довгострокова *установка на зміцнення оборонного потенціалу*. Особлива увага у даному контексті приділяється розвитку Збройних Сил в якості інструмента опори влади і підтримання внутрішньополітичної стабільності.

Одночасно із скороченням бюджетних асигнувань створюються умови до докорінного оновлення економічного фундаменту оборонного комплексу, не послаблюється увага до мобілізаційних питань: висувається завдання підвищити ступінь суміщення можливостей по переходу при необхідності з мирного на воєнний стан. Основним відомством, яке займається питаннями безпеки і оборони, є Міністерство державної безпеки.

У Законі „Про Державну оборону” 1991 р. визначені повноваження державних органів у сфері безпеки і передбачено створення *спільних координаційних нарад військових і цивільних органів* у центрі і на місцях, рішення яких у межах їх компетенції є обов'язковими для виконання. Таким чином, закладено законодавчу ос-

нову для здійснення єдиної державної політики національної безпеки, в якій обов'язок по забезпеченню національної безпеки лежить не лише на державних, а й на *недержавних інституціях*.

У нинішній геополітичній ситуації Китай особливу увагу приділяє підвищенню статусу резервних компонентів. Причому забезпечення державної безпеки і громадського порядку покладено на Народну озброєну поліцію.

Із входженням до нової ери геостратегічної реальності Китай все більшу вагу приділяє *удосконаленню якісних параметрів* оборонного потенціалу. Керівництвом країни висувається вимога зміцнювати армію за рахунок науки і техніки, посилювати дослідження оборонного значення, створювати і удосконалювати механізм оборонної промисловості, який відповідає умовам ринкової економіки, поступово оновлювати озброєння і спорядження.

Характерною особливістю є те, що Китай здійснює воєнну стратегію активної оборони, тобто притримується принципу оборонних операцій, самооборони і оволодінням переваги через нанесення удару лише після удару противника.

Система забезпечення національної безпеки Китаю трансформується від кількісної переваги, від інтенсифікації людського фактора до інтенсифікації технічного фактора, а також підготовки висококваліфікованого особового складу і підвищення рівня модернізації озброєння з метою всілякого підвищення бойової ефективності Збройних Сил.

Зазначимо також і ту обставину, що у більшості документів, в яких регламентуються різні аспекти забезпечення національної безпеки, проголошується нерозривна єдність державних органів і народу як чинник єдності державної політики у сфері національної безпеки.

Останнім часом Китай все більше починає проводити активну політику світового масштабу. І якщо раніше визнавалася домінуюча роль США в світі, то у 2002 р. Китай заявив, що рішуче відкидає гегемонізм і політику з позиції сили, бореться з політикою війни, агресії та експансії. З метою забезпечення даного положення перед Збройними Силами ставиться завдання підвищити можливості ведення бойових дій при раптових змінах обстановки в умовах використання сучасної техніки, у тому числі високих наукомістких технологій. Одночасно із скороченням армії до 2,5 мільйонів осіб, відбувається процес нарощування людського потенціалу Народною озброєною поліцією, чисельність якої останніми роками збільшилась з 0,8 млн до 2 млн осіб.

Ядерна стратегія Китаю відображена у концепції „обмеженого ядерного удару у відповідь”, що передбачає будівництво обмежених за бойовим складом ядерних сил стримування, здатних створенням загрози нанесення неприйнятної шкоди вимусити імовірного противника відмовитися від застосування ядерної зброї проти Китаю. Принципом будівництва сил загального призначення є концепція „швидкого реагування” і „обмеженої війни” в умовах застосування високих технологій, які передбачають створення порівняно компактних збройних сил, оснащених сучасною технікою та озброєнням і здатних до негайного виконання бойових завдань у локальних конфліктах.

За оцінками китайських аналітиків, стереотипи мислення періоду “холодної війни” і політики з позиції сили не віджили себе у практиці міжнародних відносин

і несуть потенційну загрозу миру та стабільності. У Китаї виходять з того, що ролі країн і співвідношення сил у світовій політиці не мають постійної конфігурації і за певних умов можуть змінюватися у несприятливих для Китаю напрямках. Через це, починаючи нове століття, керівництво країни сприймає як історичний імператив необхідність перетворити Китай у державу із могутніми збройними силами, здатними ефективно забезпечити національну безпеку від зовнішніх загроз.

Взагалі ж при розгляді системи управління національною безпекою Китаю слід враховувати історичну спадщину та світогляд даного народу.

Аналіз періодизації світових цивілізацій дає можливість висунути гіпотезу, відповідно до якої наступною світовою цивілізацією буде Китайська, відтак, окреслимо більш детально деякі загальні підходи, які є вкрай необхідними для того, щоб зрозуміти не тільки як китайці управляють безпекою, а чому вони приймають ті чи інші управлінські рішення.

Першим, хто вивчав питання управління безпекою, передусім відпрацював цілісну систему розвідувальної діяльності, був Сунь Цзи, який виклав дані положення у своїй праці “Принципи війни”, котра вийшла приблизно у 510 р. до н. е. Дана книга є одним з найраніших відомих підручників з розвідки, а також по організації таємної служби, одним з основних завдань якої є забезпечення безпеки Китаю.

Для усвідомлення *принципів та мотивів* прийняття управлінських рішень у сфері забезпечення національної безпеки необхідно ознайомитися та вникнути в суть двох робіт: “Роман про три королівства” Ло Куанхунга, яка написана у художньому стилі і викриває китайську підступність та гостроту китайського розуму. Це є необхідним для усвідомлення мотивів тих чи інших рішень китайського керівництва у сфері зовнішньої політики та безпеки.

Наступним важливим твором є “Принципи війни” Сунь Цзи, яка є більш конкретною книгою в плані підручника по шпіонажу та мистецтву ведення війни.

Стратегічним засобом здійснення політики національної безпеки є добування інформації про свого опонента. Мета та ціль безпеки у всіх п’яти її варіантах знання ворога. До цих п’яти елементів належать:

- 1) мораль — це те, що перетворює людей на колектив разом з їх керівниками;
- 2) Бог;
- 3) Земля, місцевість, її проходимість, оцінка і знання;
- 4) керівництво країною;
- 5) мораль офіцерів, дисципліна та навченість людей, спорядження, що ними отримується.

Китайська концепція безпеки людина, яка підглядає крізь тріщину у стан ворога. Сунь Цзи розвинув теорію, що для безпеки країни необхідно мати таку розвідувальну систему, яка б давала інформацію як про друзів, так і про ворогів.

При цьому Сунь Цзи виокремлює п’ять видів шпигунів-розвідників:

територіальний — призначений для обслуговування населення певного району з метою щоб у країні супротивника він міг перемагати і отримувати вплив на людей через обробку і вербування їх в якості агентів. Не має бути навіть і натяку на їх залякування або шантажування. Вербування має базуватися на вияві доброї волі;

внутрішній агент — службовці геополітичного опонента, цивільний або військовий персонал, які після вербування використовуються для різних завдань. Причому внутрішні агенти набуваються таємно і завойовуються за допомогою багатих подарунків, замість прямого хабарництва;

перевербований агент — перевербований агент супротивника і спонукання його до передачі дезінформації;

приречений агент — агент з числа ворогів, якому наші агенти передають дезінформацію для наступних цілей: ми демонстративно робимо речі, які дозволяють противнику розкрити наших агентів, які мають відчувати себе таким чином, немов вони розкриті випадково. Потім, опинившись у руках у ворога, вони повідомляють дезінформацію і противник вживатиме заходів відповідно до того, щоб уявити, що ж ми робимо насправді. Дані агенти після виконання ними своєї функції ліквідовуються;

звичайні агенти — це агенти, які приносять інформацію зі стану ворога.

Характерною рисою китайської системи безпеки є збір інформації як про ворогів, так і про друзів, як про погане, так і про добре. Даний принцип, або ж розвідувальна доктрина Китаю, був сформований у V ст. до н.е. Мо Цзу. Відповідно до даної доктрини кожна група сімей несла взаємну відповідальність один за одного перед державою і мала вживати усіляких заходів безпеки під загрозою колективного покарання.

Система безпеки ніколи в Китаю не носила моновалентний характер, оскільки держава виступала організуючим суб'єктом не тільки щодо власних органів безпеки, а й щодо недержавних утворень, сімей, таємних товариств.

До таких *таємних товариств* належать:

- об'єднання на базі колективного зберігання грошей;
- об'єднання для захисту від нападу бандитів;
- релігійні угруповання;
- товариство жінок по організації спостереження за чоловіками;
- тріади;
- боксери;
- Чан Юкуй;
- Ко Лаокуй або старші брати;
- Тунг Мекуй
- і багато інших.

Починаючи з X ст. н.е. в епоху правління Ванг Шина починається формування так званої суспільної системи безпеки, структура якої обумовлена об'єднання сімей по 10, 50, 500 осіб. Причому сім'ї мали вживати заходів безпеки як щодо власної охорони, так і щодо іноземців або гостей, що перебували у них на території. Безпека вважалася неподільною, і за зниження її рівня відповідали усі. Це є важливим моментом, щоб усвідомити принципи побудови сучасної системи національної безпеки Китаю.

Для організації збору інформації про країну Китай широко використовує відкриті джерела інформації, саме тому Китай прагне до збільшення своєї фізичної присутності у всіх регіонах світу, що дозволить збирати якнайбільше інформації.

Для України при формуванні зовнішньої політики важливим є врахування протиріч Китаю та Японії. У зовнішніх відносинах можна сформулювати чітку антагоністичну тріаду: США, Японія, Велика Британія проти Китаю, Росії, Німеччини.

Відтак можна говорити не стільки про західнохристиянську та східноправославну цивілізацію, скільки про євроатлантичну та євразійську. Причому саме між цими цивілізаціями і точитиметься головна геополітична боротьба за світове лідерство у ХХІ ст. На наш погляд, євроатлантична цивілізація з часом втрачатиме своєї позиції, що обумовлено деградацією європейських цінностей, депопуляцією титульних європейських етносів, невисоким ростом ВВП європейських країн. Що стосується системоутворюючої країни даної цивілізації, то вона зберігатиме свій потенціал протягом перших двох десятиліть ХХІ ст.

Євразійська цивілізація за своїми темпами духовного, інтелектуального, економічного розвитку та збільшенням воєнної могутності зможе у ХХІ ст. реально претендувати на формування світової політики. Втім головним елементом, який впливатиме на можливість остаточного оформлення даної цивілізації, стане діалог між Росією та Китаєм, котрі виборюватимуть право бути системоутворюючим елементом даної цивілізації. Доцільним є врахування тісного взаємозв'язку Китаю та Ізраїлю, з одного боку, і антагонізм між Росією та Ізраїлем – з іншої.

Україні за даного випадку необхідно вдало використовувати історію, світогляд та філософію відносин даних держав, оскільки суперечка рівних не призводить до перемоги жодного.

Отже для України є вигідною суперечка за майбутнє світове лідерство між Китаєм та Росією, поєднане з активною зовнішньою політикою по формуванню європейської цивілізації на базі тріумвірату держав: Україна, Франція, Німеччина.

Китайська філософія безпеки базується на надтонкому проникненні до світогляду противника. За китайською філософією немає страшнішого ворога, ніж найближчий друг. Що резонує із європейським постулатом: немає постійних союзників, є постійні інтереси.

При вивченні політики безпеки Китаю слід оцінювати не сам розум або тупість тих чи інших китайських керівників, а мотиви, якими вони послуговуються. Почасти китайська політика безпеки не є агресивною і активною, як наприклад, у США, Великій Британії, Росії тощо. Втім за китайською філософією успіх полягає у відступі, але відступ цей за своїм змістом не є відступом слабого під впливом сили, а добровільним відходом сильного.

При аналізові тих чи інших чинників та тенденцій китайські спеціалісти керуються правилом: сьогодні це може нічого не означати, а завтра це може стати найголовнішим.

Відтак *метастратегія Китаю* щодо становлення світовим лідером полягає у розгромі своїх геополітичних та гео економічних опонентів психологічно. За Сунь Цзи: **розбити ворога психологічно є найвищою стратегією.**

Отже становлення Китаю відбуватиметься не за допомогою грубого і активного, прямого і подекуди протизаконного втручання у внутрішні справи інших держав, а через поступовий психологічний вплив на слабких, а також зменшення впливовості сильних держав у світових регіонах.

Політика безпеки Німеччини

Найвищою метою Федеративної Республіки Німеччини в області політики безпеки є забезпечення миру, свободи і незалежності країни. Вона бере активну участь у формуванні нової політики безпеки в Європі. Створюються нові політичні структури безпеки. Держави Європейського Союзу поставили перед собою мету проводити спільну зовнішню політику, при цьому важлива роль відводиться Західноєвропейському Союзу. Тісне політичне і військове співробітництво у рамках Північноатлантичного союзу доповнено кооперацією з країнами Центральної і Східної Європи в області політики безпеки в рамках Ради Північноатлантичного співробітництва і програми „Партнерство заради миру”. З Україною досягнуті особливі домовленості про партнерство. Беручи участь у процесі роззброєння і контролю над озброєннями, Німеччина сприяє стабільності у Європі. Загальна чисельність бундесверу складає 340 тис. осіб. У той же час ФРН має найчисельніший у рамках Північноатлантичного союзу контингент звичайних збройних сил в Європі. Бундесвер виконує суто оборонні функції і являє собою сучасну армію, яка формується **на основі всезагального військового об'язку**.

Зовнішня політика і політика в сфері безпеки Німеччини базується на таких основних інтересах:

- забезпечення свободи, безпеки і добробуту громадян Німеччини і непорушності її державної території;
- інтеграція разом з європейськими демократичними країнами до Європейського Союзу, через те, що демократія, державність і добробут у Європі означають мир та безпеку також і для Німеччини;
- міцний трансатлантичний союз із США як світовою державою, заснований на спільності ідеалів та інтересів, тому що потенціал США є необхідним для міжнародної стабільності, орієнтований на вирівнювання різниць і на партнерство;
- втягнення східних сусідів у західні структури і створення нової кооперативної системи безпеки, яка охоплюватиме усі держави Європи;
- дотримання норм міжнародного права і прав людини в усьому світі і справедливий всесвітній економічний порядок, який базується на принципах ринку, бо безпека окремих країн може бути забезпечена лише в рамках системи глобальної безпеки, яка гарантує мир, право і добробут для усіх.

Німецька політика в галузі безпеки базується на національних ідеалах та інтересах, історичному досвіді і враховує обстановку в світі, що змінилася. До системи органів, які забезпечують безпеку Німеччини, входять: 1) органи розвідки (федеральна розвідувальна служба і відомство розвідки бундесверу); 2) органи контррозвідки (відомство по охороні Конституції, відомство по охороні Конституції в землях, воєнна контррозвідка, спеціальні підрозділи і групи прикордонної охорони МВС, особливі формування Відомства кримінальної поліції у федерації і землях, служби безпеки Міністерства економіки, інших міністерств, крупних компаній і фірм).

Акцентуємо увагу на тій обставині, що служби безпеки крупних компаній Німеччини входять до системи забезпечення безпеки країни так само, як і спеціально уповноважені на те державні органи.

У Німеччині діє *система контролю* за діяльністю спеціальних служб, яка включає:

- 1) парламентський контроль (комісії Бундестагу);
- 2) урядовий контроль (Федеральний Канцлер, Федеральна Рада безпеки, Відомство Федерального Канцлера, уповноважений по координації діяльності спеціальних служб, Комітет статс-секретарів у справах секретних служб і безпеки);
- 3) федеральний уповноважений по захисту даних осіб;
- 4) Постійний міжвідомчий комітет з питань безпеки в спецслужбах і відповідні відомчі комітети та відділи в МВС і Міністерстві оборони.

Законодавство Німеччини визначає ряд принципів організації системи органів, що забезпечують безпеку:

- 1) розподіл функцій розвідувальних, контррозвідувальних і поліцейських органів;
- 2) обов'язковість визначення законом завдань і компетенції кожного органу, а також оперативних методів і засобів, якими він може користуватися;
- 3) здійснення розвідувальної і контррозвідувальної діяльності відокремлено від оперативно-слідчої;
- 4) механізм по забезпеченню координації всіх органів, що забезпечують безпеку держави, наявність спеціальних органів і нормативно-правової бази;
- 5) система парламентського і урядового контролю за діяльністю спецслужб, яка перевіряє, чи діє вона в рамках законодавства, і сприяє тому, щоб зовнішня безпека забезпечувалась розвідувальними органами, а внутрішня – контррозвідувальними і поліцейськими органами.

За безпосереднє розроблення концепції державної безпеки, відпрацювання пропозицій по стратегічних напрямках зовнішньої і внутрішньої безпеки Німеччини відповідає Федеральна Рада безпеки.

У захисті основ конституційного ладу бере безпосередню участь не лише держава, а й окремі громадяни. Зокрема у Конституції ФРН дозволено кожному німцю чинити опір будь-якому, хто намагатиметься усунути цей лад, якщо інші засоби не можуть бути використані. Цікавим є розуміння гарантій, що забезпечують стійкість та захист конституційного ладу і безпеку держави. Так, наприклад, у ст. 18 Конституції визначено, що громадяни, які використовують право на свободу вираження думок, друку, викладання, свободу зібрань, об'єднань, таємницю листування, поштового, телеграфного та іншого електрозв'язку, право власності, право сховища для боротьби проти основ конституційного ладу, втрачають ці права відповідно з рішенням Федерального конституційного суду.

У Конституції ФРН встановлено, що з метою запобігання небезпеці, яка загрожує існуванню чи основам конституційного ладу Федерації або одній з земель, федеральний уряд може використати Збройні Сили для підтримання поліції і федеральної прикордонної охорони для боротьби з організованими повстанцями. Якщо земля, якій загрожує небезпека, сама не є готовою або не в змозі боротися з

цієї небезпекою, федеральний уряд може підпорядкувати собі поліцію цієї землі, поліцейські сили інших земель, а також використати підрозділи федеральної прикордонної охорони.

Цікавим є також той момент, що за умов загрози основам конституційного ладу Федерації або одній із земель вводиться внутрішній надзвичайний стан. Такими загрозами можуть бути: загрози суспільній безпеці і правопорядку і загрози існуванню або вільному демократичному ладу всієї федерації або однієї із земель. При подібних ситуаціях суб'єктом, який ініціює такий режим, є або земля, або Федеральний уряд, якщо небезпека загрожує не лише одній землі або коли земля не в змозі боротися із загрозою самостійно.

Режим надзвичайного стану оголошується тоді, коли такі загрози не можуть бути ліквідованими силами поліції. У таких випадках під *загрозами основам конституційного ладу* розуміється територіальна цілісність держави, здатність державних органів до повноцінної внутрішньої і зовнішньої діяльності, забезпечення суверенітету, принципу розподілу влади, законності управління, незалежності судів, забезпечення багатопартійності і реальних можливостей для участі у виборах, безпеки населення. Одним з головних наслідків уведення такого стану є повна централізація управління.

4. Політика національної безпеки Франції

У Франції, як і в Німеччині та Китаї, відсутній єдиний документ, в якому регулюються питання забезпечення національної безпеки, у такому вигляді як він існує, наприклад в Монголії та Естонії. Основні положення в сфері забезпечення безпеки Франції містяться в Ордонансі „Про національну оборону” (від 7 січня 1959 р.), а також в оборонних і зовнішньополітичних доктринах і стратегіях.

Так, виділяються такі види загроз для країни: тероризм, регіональний і національний екстремізм, торгівля наркотиками, неконтрольоване поширення інформації.

На думку французьких аналітиків, у майбутній двадцятирічний період слід враховувати такі чинники:

1) США залишатимуться важливим полюсом міжнародної безпеки;

2) азіатські держави, які групуються навколо Японії та Китаю, відіграватимуть значнішу роль у міжнародному балансі сил і по-іншому визначатимуть власну стратегію.

Виділяють три категорії національних інтересів: життєво важливі, стратегічні інтереси, інтереси, пов'язані зі статусом Франції як світової держави. Французькі спеціалісти в галузі національної безпеки вважають, що не слід прагнути до точного визначення життєво важливих інтересів, через те, що це може вплинути на свободу дій, оцінок і прийняття рішень керівниками держави у випадку виникнення загроз. Також відмічається підхід в області вибору засобів при захисті тієї чи іншої категорії інтересів. Якщо в США для кожної категорії інтересів передбачені певні ступені захисту, то у Франції декларується, що *всі види інтересів захищатимуться з однакової рішучістю*.

До *життєво важливих* інтересів належать: територіальна цілісність, суверенітет, населення. *Стратегічні інтереси* полягають у: 1) підтриманні миру на європейському континенті, в зонах, що до нього прилягають зі сходу та півдня, у середземноморському басейні і на Близькому Сході; 2) гарантованості повноцінної економічної активності країни, свободи зовнішньої торгівлі і комунікацій, безпеки морських шляхів. *Інтереси, пов'язані зі статусом Франції як світової держави*, полягають у: 1) забезпеченні незалежності країни; 2) виконанні міжнародних зобов'язань; 3) зміцненні демократії і правопорядку; 4) розповсюдженні в світі французької мови.

Франція приділяє значну увагу підтриманню *високого технологічного потенціалу* на рівні сучасних вимог з урахуванням міжнародної обстановки, через те, що це забезпечує у значній мірі можливість ефективного ядерного стримування.

Важливим стратегічним інструментом є *розвідка*, до завдань якої входить: збір, аналіз і оцінка інформації з метою вироблення рішень по запобіганню загроз національній безпеці, у тому числі по врегулюванню криз і конфліктів різного ступеня інтенсивності. Система французької розвідки має забезпечувати *передачу інформації керівництву країни і надавати йому засоби інтерпретації отриманої інформації*. З цією метою передбачається наявність високопрофесійних спеціалістів, діяльність яких є певним чином взаємоузгодженою. Розвідка ведеться на трьох рівнях: стратегічному, тактичному та оперативному. Технічні характеристики засобів оперативної і технічної розвідок Франції дозволяють їй взаємодіяти з розвідками інших країн, передусім у рамках Західноєвропейського і Північноатлантичного Союзу.

Підходи до стратегічних завдань розвідки змінюються в залежності від географії загроз. Це потребує значної гнучкості і швидкості реакції у її роботі. Основою всієї діяльності розвідувальних служб є прогнозування появи тих чи інших загроз із більшим ступенем достовірності, що дозволяє випереджувати події і зберігати необхідну ініціативу по усім напрямках з певним запасом часу для прийняття рішень.

5. Державна стратегія національної безпеки Японії у XXI столітті

До національних особливостей Японії, що визначають формування її поглядів на проведення політики національної безпеки, належить насамперед гомогенність і закритість японського суспільства, що визначалося тривалим, майже трьохсотрічним (до середини XIX ст.) періодом її самоізоляції. Гомогенність не сприяє подоланню закритості суспільства і виражається в самоідентифікації японців як часточок єдиної держави („одна нація – одне серце (іккоку – іссін)”). Крім того, у свідомості японського суспільства закріпилася традиція оцінки оточення країни крізь призму „японоцентричності”.

Японський соціум орієнтований на безпосереднє реагування на зміни в навколишньому середовищі. Якщо на Заході цілі задаються заздалегідь і механізми визначаються необхідністю їхнього досягнення, то японські структури не форму-

люють цілі жорстко. Цілі не задаються ззовні, а гнучко формулюються в рамках поточного контексту.

Організація японського суспільства як автономно розподіленої ієрархічної системи, що значно відрізняється від європейського суспільства як лінійної суми самостійних індивідів, накладає помітний відбиток і на процес прийняття рішень. Рішення, розроблюване декількома автономними групами, виробляється при лідируванні однієї з них, найбільш підготовленої. Цей метод одержав назву „погоджування коренів”, тобто узгодження деталей до ухвалення рішення.

Необхідно відзначити, що, за уявленням японців, “ніхто не може служити двом хазяям”. Саме тому, вибираючи між великими державами, Японія однозначно орієнтується на США і має набагато прохолодніші зв'язки з Росією і Китаєм.

Перераховані японські національні особливості до деякої міри прояснюють, чому концепції національної безпеки Японії в основному відображають лише зміни, що відбуваються на міжнародній арені, і варіанти найбільш оптимального пристосування країни до цих змін. Тобто це стратегії „ситуативної рефлексії і пристосування”.

Японія, так само як і США, розглядає себе переважно острівною країною, розвиток якої пов'язаний з морською геополітичною орієнтацією. Якщо розглядати геополітичні устремління Японії в історичній ретроспективі, то можна виділити три властиві їй моделі.

„*Пан'японізм*”. Дана модель передбачає для Японії глобальну економічну і воєнно-стратегічну роль. Вона передбачає одноособове домінування країни в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР), спільний з іншими великими державами контроль енергоресурсів Близького Сходу і глобальну економічну конкуренцію й участь Японії у вирішенні усіх значущих проблем.

„*Азіацентризм*”. Він передбачає географічне обмеження активності Японії Азіатсько-Тихоокеанським регіоном при винятковій концентрації на ньому. Дана модель була використана Японією між двома світовими війнами і під час Другої світової війни. Простір АТР, відповідно до цієї моделі, організується японськими геостратегами у вигляді концентричних кіл. Перший з них утворить територія власне метрополії, захист якої представляється життєвим інтересом країни. Друге коло утворять узбережжя континентального Китаю, Корейський п-ів, Примор'я й о. Сахалін. Третє коло формують території держав АСЕАН та Індокитай, а також океанічні акваторії від узбережжя Індії до Гавайських островів.

„*Спільний азіацентризм*”. Дана модель визначає геополітичне бачення ролі Японії на нинішньому етапі, в умовах тісної військово-політичної взаємодії із США й обмеженості силових інструментів національної могутності. У військовому плані вона може бути охарактеризована як частково-ізоляціоністська, а в цілому регіоналістська.

Серйозно позначились на ролі інституціональної організації Японії в процесах забезпечення національної безпеки післявоєнна американська окупація і, далі, у період холодної війни, союзницькі відносини зі Сполученими Штатами.

Японія формально є монархічною державою на чолі з імператором, що є „символом держави і єдності народу”. Ліберально-демократична партія Японії (ЛДП)

традиційно спиралася на більшість у парламенті і формувала однопартійний уряд, будучи правлячою, аж до початку 1990-х рр. Прем'єр-міністр Японії, як правило, один з лідерів ЛДП, лише формально керує, але не визначає загальну політику кабінету. Він доповідає парламенту про загальний стан зовнішніх зносин (ст. 72 конституції Японії). Реальне керівництво зовнішньою й оборонною політикою перебуває в руках кабінету (ст. 73). При цьому офіційна доктрина Японії полягає в тому, що загальна політика виробляється всіма членами кабінету, що підтверджує існування традиції „погоджування коренів” у процесі вироблення ключових рішень в області національної безпеки країни.

У період „холодної війни” відчуття перманентної зовнішньої загрози з боку СРСР компенсувалося тісним військово-політичним союзом зі США, конституція обмежувала використання силових інструментів для проведення політики національної безпеки, а домінування ЛДП у політичній системі фактично виключало міжпартійну боротьбу з питань національної безпеки. Роль виконавчої влади, насамперед кабінету, МЗС, Управління національної оборони (УНО) й міністерства зовнішньої торгівлі і промисловості, зводилася до управління взаєминами зі США в області безпеки й оборони.

Серед органів виконавчої влади провідне місце у формулюванні і плануванні в області безпеки посідає МЗС. І, оскільки члени парламенту традиційно не виявляють інтересу до питань оборони і безпеки, МЗС має відносну волю в управлінні цими питаннями. Військова безпека перебуває у віданні УНО, що, хоча й очолюється державним міністром, не є органом на рівні кабінету. Крім того, розгляд питань національної безпеки покладено на Національну раду безпеки (НРБ), що не є постійним виконавчим, а лише консультативним органом провідних міністрів кабінету.

При такій інституціональній системі погляди на національні інтереси і цілі Японії формувалися в основному главами й ідеологами різних фракцій Ліберально-демократичної партії (ЛДП), що спиралася у своїх концептуальних побудовах на гаккай (політико-академічний комплекс, тісно пов'язаний із владою). Ці погляди і знаходили своє відображення в офіційних позиціях країни по прищесті до влади того чи іншого функціонера ЛДП.

У даний час ситуація з формуванням основ політики національної безпеки схожа з тим американським варіантом, коли відсутня серйозна зовнішня загроза. Поточні обґрунтування політики національної безпеки Японії носять безладний і ситуативний характер і відображають уявлення певної групи правлячих кіл при відсутності загальнонаціональної платформи.

Аналіз концепцій національної безпеки Японії дозволяє виявити чотири основних етапи в її формулюванні. При цьому спостерігалися дві основні тенденції в еволюції концепцій національної безпеки. По-перше, це „повзуча” глобалізація ролі Японії в світі, а по-друге, поступова автономізація її в рамках союзу зі США. При цьому, чим більш Японія бачить себе глобальною державою, тим менше консервативних і реалістичних аспектів залишається в її доктрині національних інтересів.

Необхідно також відзначити, що основна роль, що її виконувала Японія в зовнішньому світі, була роль „безкоштовного наїзника США” у воєнно-стратегіч-

ному плані і роль їхнього молодшого партнера в політичному й економічному планах. При цьому в даний час спостерігається тенденція поступового відмовлення Японії від ролі „молодшого партнера” у сфері як економіки, так і політики. Країна намагається зайняти місце лідера не тільки на рівні Азіатсько-Тихоокеанського регіону, а й на глобальному рівні.

Розгляд концепцій національної безпеки Японії дозволяє зробити також ряд висновків щодо перспектив їхнього формування в ХХІ ст. У цілому альтернативи концепції національної безпеки (КНБ) Японії будуть утворюватися в двох головних аспектах: збереження опори на союз зі США; проведення односторонньої, самостійної політики глобального рівня, або орієнтація на взаємодію з головними центрами економічної могутності, або проведення переважно регіональної політики.

Альтернатив КНБ, що виходять на перетинанні різних аспектів, шість. Вони підтримуються тими чи іншими політичними чи економічними елітами країни.

1. Пан-японізм. Він асоціюється з правими чи націоналістичними колами в країні, що орієнтуються на перетворення Японії в „нормальну” державу. Це найбільш впливова альтернатива під час загострення американо-японських відносин. Пан-японізм припускає відмову від 9-ої статті конституції країни і масоване нарощування військового потенціалу, аж до набуття ядерного статусу і самостійної військової ролі у світі. Дана концепція будується на ідеології першості специфічної японської культури, що припускає швидкий крах ліберальних західних цінностей.

2. „Нові реалісти”. Вони дотримуються подібних з пан-японістами поглядів, однак не поспішають розривати зв’язку зі США, а вважають за необхідне підвищити роль Японії в забезпеченні міжнародної безпеки і розвитку регіонального співробітництва. В основі їхньої програми лежить теза про необхідність перегляду конституції з позиції „відповідального пацифізму”, придбання достатньої військової потужності і розширення кількості своїх союзників.

„Нові реалісти” і „пан-японісти” визначають так зване „голлістське крило” поглядів на роль Японії в ХХІ ст.

3. Сучасні традиціоналісти, прихильники спільного зі США глобального гегемонізму, фактично відстоюють доктрину Есіда в її сучасному трактуванні. На їхній погляд, Японія повинна дотримуватися помірної міжнародної ролі з пріоритетом торгово-фінансових інтересів. Основним ідеологічним bastіоном прихильників цієї концепції виступає міністерство зовнішньої торгівлі і промисловості, керівники якого бачать основу ефективної дипломатії у фінансових результатах. У міжнародному розподілі ролей Японія повинна залишитися партнером США при забезпеченні оборонної безпеки. В даний час це домінуюча точка зору японського істеблішменту, що вважає необхідним відстоювати місце Японії в Західному світі.

4. Прихильники концепції „глобальної невоєнної держави” у цілому орієнтуються на військовий нейтралітет Японії зі збереженням дружніх зв’язків зі США і посилення ролі Японії в Західному світі. При цьому вони багато в чому сходяться з прихильниками спільного глобального гегемонізму, але на більш паритетних началах як зі США, так і з Західною Європою. Тобто Японія могла б розділити зі

США тягар глобальної відповідальності. Основні прихильники даної моделі КНБ належать до Соціалістичної партії Японії.

5. Концепція спільного регіонального гегемонізму ґрунтується на тісному союзі зі США й інших напрямках діяльності в рамках оновленої доктрини Есіда, дія якої поширюється тільки на АТР. При цьому визнається необхідність подальшого розвитку американоцентричної системи безпеки АТР, у рамках якої Японія лідирувала б разом зі США.

6. „Неоазіяцентризм”. Має яскраво виражену японоцентричність з регіональним ухилом. В основі „неоазіяцентризму” лежить положення про те, що всі регіональні структури формуються на основі порівняльної переваги, тобто АТР має стати японоцентричним. Прихильники цієї концепції представлені насамперед діловими колами країни, бізнес яких орієнтований на Східну Азію. Вони дотримуються культурологічного підходу й ідеї про домінування „японської” культури в Азії. При цьому підкреслюється близькість японської й інших азіатських культур, що є передумовою широкого азіатського об’єднання, що відриває далекі цінності західного світу.

При цьому передбачається або повне японське лідерство в регіоні без всякої опори на союз зі США, або розділене лідерство з Китаєм через втягування останнього в багатосторонні системи безпеки в АТР. Іншим напрямком „неоазіяцентризму” є більш тісне зближення з державами АСЕАН, орієнтоване на створення в регіоні сили, що балансує посилення Китаю.

Фактично безальтернативна орієнтація Японії на США і виконання ролі „молодшого партнера” дуже подібна з позицією Франції. Як у японському, так і у французькому випадках широка націоналістична риторика служить прикриттям нездатності обох країн відігравати роль лідера (яку зараз відіграє США) і курсувати у фарватері глобальної політики США.

6. Концепція національної безпеки Монголії

Концептуальні положення щодо забезпечення національної безпеки викладені в концепції національної безпеки Монголії. Структурно даний документ складається з 11 розділів:

- 1) Загальні положення;
- 2) Безпека існування Монголії;
- 3) Безпека громадського порядку і державної системи;
- 4) Безпека прав і свобод громадян;
- 5) Економічна безпека;
- 6) Наукова і технічна безпека;
- 7) Інформаційна безпека;
- 8) Безпека монгольської культури і способу життя;
- 9) Безпека населення і його генофонду;
- 10) Екологічна безпека;
- 11) Інші положення.

Конституція Монголії виражає загальні інтереси народу, всіх груп і прошарків монгольського суспільства.

Національна безпека Монголії – положення, за якого забезпечуються сприятливі зовнішні і внутрішні умови для обслуговування життєво важливих національних інтересів Монголії. Ідеологічною основою політики, що забезпечує національну безпеку, є *національний патріотизм*.

Життєво важливі національні інтереси Монголії полягають в існуванні монгольського народу і його цивілізації, в незалежності, суверенитеті, територіальній цілісності країни, непорушності державних кордонів, відносній економічній незалежності, стійкому економічному розвитку і національній єдності. Життєво важливі національні інтереси Монголії є предметом особливої турботи і захисту з боку держави і народу.

Забезпечення національної безпеки передбачає проведення державної політики, націленої на створення всебічних гарантій захисту і зміцнення життєво важливих національних інтересів Монголії, діяльності держави, її установ і посадовців по досягненню цього, а також заходи, що вживаються громадянами. Ці носять як превентивний, так і творчий характер. Монголія прагне розвивати свою міжнародну конкурентоспроможність в економічній, культурній, науково-технічній і освітній сферах.

Структура національної безпеки Монголії

Національна безпека складається з таких основних компонентів:

- 1) Безпека існування Монголії;
- 2) Безпека соціального устрою і державної системи;
- 3) Безпека прав і свобод громадян;
- 4) Економічна безпека;
- 5) Наукова і технічна безпека;
- 6) Безпека інформації;
- 7) Безпека монгольської цивілізації;
- 8) Безпека населення і його генофонду;
- 9) Екологічна безпека.

Чинники, що впливають на національну безпеку, поділяються на внутрішні й зовнішні за їх природою і на безпосередні, тимчасові, довгострокові і постійні за часом їх дії. Життєво важливі національні інтереси Монголії є інтересами постійними за їх природою.

Чинники, які можуть мати негативний вплив на національну безпеку, поділяються на об'єктивні і суб'єктивні за їх характером, і на реальні й можливі за вірогідність небезпеки, яку вони можуть являти собою.

Політика забезпечення і зміцнення національної безпеки націлюється на виявлення і усунення будь-яких загроз на “вірогідній” стадії їх появи, а також на зменшення або запобігання об'єктивним загрозам за рахунок своєчасного усунення суб'єктивних загроз.

Вартим уваги моментом є те, що національна безпека Монголії розглядається як частина міжнародної безпеки і як така безпосередньо залежить від останньої. З

погляду політичної просторової безпеки вона розділяється на глобальну, регіональну і субрегіональну.

З погляду внутрішнього просторового вимірювання національна безпека повинна бути на національному, регіональному, районному, столичному і повітовому рівнях.

Національна безпека забезпечується соціальними, політичними, організаційними, економічними, дипломатичними, військовими, розвідувальними і юридичними засобами в односторонньому порядку, або за допомогою розвитку міжнародної співпраці.

Основні засоби забезпечення національної безпеки полягають у вжитті заходів, призначених передбачати тенденції і розвиток подій на основі надійної інформації і за допомогою її аналізу й оцінки.

Основними гарантими національної безпеки є народ Монголії і монгольська держава.

Міжнародні гарантії національної безпеки складаються з політичних, юридичних і морально-психологічних компонентів. Вони забезпечуються і зміцнюються за допомогою комбінації односторонніх, двосторонніх і багатобічних заходів. Військово-політична безпека може бути забезпечена за допомогою системи колективної безпеки спільними зусиллями або участю в такій системі.

Систему забезпечення національної безпеки Монголії складають: Великий Державний Хурал (парламент МНР), президент Монголії, Рада національної безпеки, очолювану президентом, уряд, центральні та місцеві правоохоронні й державні адміністративні органи.

Законодавчі, виконавчі, судові органи і органи місцевого самоврядування дотримуються в рамках їх компетенції принципів цієї концепції, підкріплених Конституцією, законодавством і іншими відповідними юридичними актами.

Політичні і громадські організації, а також громадяни мають суворо дотримуватися законодавства по забезпеченню національної безпеки і брати активну участь в його реалізації.

Рада національної безпеки виконує функцію координації стратегії і тактики реалізації даної концепції з належним урахуванням існуючих умов. Вона здійснює спостереження за станом захисту національної безпеки і щорічно інформує Великий Хурал держави з цього питання.

Зацікавлені установи виділяють в їх бюджетах кошти, необхідні для реалізації положень цієї концепції. У разі надзвичайних заходів витрати покриватимуться з державного бюджету.

Інформаційна база даних по національній безпеці

Будь-яка інформація для координації і здійснення державної політики національної безпеки повинна виходити від відповідних властей, громадян і із зарубіжних джерел. При Раді національної безпеки створюється відповідна інформаційна база даних.

Безпека існування Монголії означає забезпечення її незалежності, суверенітету, територіальної цілісності і непорушності державних кордонів Монголії.

До зовнішніх чинників, які можуть несприятливо впливати на безпеку існування Монголії, належать:

- 1) збройна агресія або загроза збройної агресії з боку будь-якої держави або сили;
 - 2) політика, націлена на насильницьку ліквідацію державної незалежності Монголії або на підлив національної єдності народу;
 - 3) перешкоджання або тиск на суверенні відносини Монголії з іншими державами, встановлені на основі міжнародного права;
 - 4) організація терористичної і підривної діяльності, шпигунства проти Монголії і її народу, а також підбурювання і участь в подібних актах.
 - 5) нав'язування якою-небудь державою Монголії її власних інтересів або політики, або спроби вирішити суперечки силою;
 - 6) нав'язування політичного, військового, економічного й ідеологічного контролю над Монголією;
 - 7) виникнення глобальних, регіональних і субрегіональних криз і конфліктів, які можуть зачіпати інтереси Монголії або можуть втягнути її у війну;
 - 8) дестабілізація монгольської економіки, спроби або організація державного перевороту, або використання Монголії в якості плацдарму для політики і діяльності, спрямованої проти інших держав;
 - 9) зміна державних кордонів, незаконний перетин кордону і порушення кордону;
 - 10) суперечки і конфлікти між сусідніми державами під впливом їх внутрішніх суперечностей і криз;
 - 11) масовий приток мігрантів із сусідніх держав;
 - 12) випадки природних і екологічних лих, спалах або розповсюдження особливо небезпечних інфекційних захворювань людини або тварин;
- До внутрішніх чинників*, які можуть несприятливо впливати на національну безпеку Монголії, належать:
- 1) розпад державності або наміру і/або спроби перетворити Монголію на державу-сателіт;
 - 2) політичні, економічні і військові дії, націлені на підлив національної єдності і/або підлив незалежності Монголії.
 - 3) поява умов, що ведуть до гострих релігійних, етнічних або місцевих суперечок і конфронтації;
 - 4) організація підривної або шпигунської діяльності, націленої на ослаблення потенціалу Монголії;
 - 5) розбіжності в збройних силах і інших військових підрозділах, втрата їх оборонного потенціалу або військово-патріотичної свідомості, або конфронтація між військовим і цивільним населенням, або озброєне повстання і конфлікти.

До шляхів і засобів забезпечення безпеки існування Монголії належать.

Перше

- 1) відстоювати загальновізані принципи сучасного міжнародного права у відносинах з будь-якою державою і примушувати інших також дотримуватися їх;
- 2) підтримувати діяльність Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних організацій, націлену на зміцнення міжнародного миру і безпеки, і тісно співробітничати з ними в цих цілях;

3) створювати і захищати в двосторонньому і багатосторонньому порядку юридичні основи одностороннього або колективного захисту країни від агресії відповідно до статті 51 Хартії ООН;

4) сприяти політиці підтримки стратегічної стабільності і створення надійної системи зміцнення миру і безпеки в Азії і Тихому океані, особливо в Північно-східній Азії і Центральній Азії;

5) суворо дотримуватися політики недопущення використання території країни проти інших держав. Забезпечити без'ядерний статус Монголії на міжнародному рівні й зробити її важливим елементом зміцнення безпеки країни політичними засобами. Здійснювати політику перетворення Центральної Азії в зону, вільну від ядерної зброї;

б) забезпечити своєчасну і законну реакцію на дії, здатні впливати або суперечити життєво важливим національним інтересам Монголії або які шкодять її престижу і, якщо необхідно, відповідним чином відображати її в політиці і діяльності уряду;

7) сприяти атмосфері, сприятливій для розуміння і підтримки Монголії в інших країнах, особливо в сусідніх і впливових країнах, за допомогою широкого застосування політики "народної дипломатії", важливого каналу зовнішніх стосунків;

8) проводити в житті юридичні акти, що визначають загальне число іноземців і осіб без громадянства, які можуть проживати в Монголії, і регулювати їх пересування усередині країни й спостерігати за дотриманням цих актів. Створити механізм контролю для запобігання незаконному мешканню або знаходженню в Монголії.

Друге

1) співробітничати з іншими країнами і відповідними міжнародними організаціями у військовій області, в здійсненні політики захисту себе від можливої агресії і прагнення до колективної оборони Монголія повинна слідувати політиці використання збройних сил сусідніх або третіх держав. або ООН і/або інших об'єднаних міжнародних збройних сил;

2) мати національні збройні сили, інші підрозділи, здатні захистити незалежність, територіальну цілісність і непорушність кордонів країни;

3) вирішувати оборонні задачі на основі універсальної оборонної системи відповідно до власної військової доктрини. У разі потреби захисту від збройного оточення або агресії тільки власними силами, війна самооборони повинна вестися за допомогою мобілізації всіх внутрішніх сил і засобів, одночасно широко використовуючи зовнішні чинники;

4) брати участь наскільки це можливо в міжнародних зусиллях і співпраці, призначеній для зміцнення довіри у військовій області і створення механізму для забезпечення регіональної безпеки.

Таким же чином розглядаються й інші структурні компоненти національної безпеки Монголії.

На Великий Державний Хурал покладено обов'язок щодо внесення відповідних змін і поправок до внутрішнього законодавства і змісту концепції національної безпеки Монголії за пропозицією Ради національної безпеки відповідно до змін і тенденцій в глобальному, регіональному і внутрішньому становищі.

7. Концепція національної безпеки Республіки Молдова

Основоположні начала управління національною безпекою в Молдові закріплені в Концепції національної безпеки Молдови. Характерною рисою даного документа є проголошення національної безпеки в якості частини регіональної і загальної безпеки.

Концепція національної безпеки Республіки Молдова служить основою для вироблення напрямів державної політики в області національної безпеки, розробки відповідних нормативних актів, вдосконалення управлінських структур і організації діяльності органів забезпечення національної безпеки.

До основних *принципів управління національною безпекою* Республіки Молдова (РМ) належать:

- 1) виключення сили з арсеналу світової політики, мирне вирішення будь-яких конфліктів;
- 2) недоторканність кордонів, визнання можливості розгляду питань, що стосуються державних кордонів, лише відповідно до Гельсінкського завершального акта;
- 3) постійного нейтралітету;
- 4) РМ не ставиться ні до однієї держави як до свого супротивника;
- 5) не допускає використання своєї території для агресивних дій проти інших країн, рішуче висловлюється проти розміщення збройних сил іноземних держав на своїй території;
- 6) виступає за нерозповсюдження ядерної зброї і контроль над озброєннями, підтримує зусилля, направлені на роззброєння.

Структурно Концепція складається з 3 розділів та 10 статей:

Під **національною безпекою** розуміється захищеність особи, суспільства і держави, їх прав і інтересів, що визначені Конституцією та іншими законами республіки, від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Під **загрозою національній безпеці** розуміється виявлений у різних формах намір сил протистояння або чинники екологічного, технічного й іншого характеру, реалізація або розвиток яких створюють небезпеку особі, суспільству і державі.

До *основних загроз національній безпеці* належать:

- 1) безпосередня агресія і територіальні домагання з боку інших держав;
- 2) локальні або регіональні конфлікти в безпосередній близькості меж Республіки Молдова;
- 3) неконтрольоване переміщення озброєнь, а також елементів ядерної, бактеріологічної і хімічної зброї на території і в безпосередній близькості від кордонів Республіки Молдова;
- 4) дії, спрямовані на насильницьку зміну конституційного ладу, підлив або знищення суверенітету, незалежності і територіальної цілісності республіки;
- 5) дії, спрямовані на підлив або знищення економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу країни, а також створення екологічно небезпечних ситуацій;

б) дії, спрямовані на створення соціальної напруженості і соціальних конфліктів;

7) дії, пов'язані з тероризмом, організованою злочинністю, розповсюдженням наркотичних речовин, організацією нелегальної імміграції;

8) дії, що ставлять за мету утиск конституційних прав і свобод громадян.

Система забезпечення національної безпеки становить собою організаційне об'єднання органів управління військовими і спеціальними формуваннями, що мають відповідне фінансове і матеріально-технічне забезпечення в межах можливостей національної економіки, державного і місцевих бюджетів, а також сукупність нормативних актів і програм діяльності, що забезпечують стабільність публічної влади і захищеність особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Важливим моментом у Концепції є пряма вказівка на те, що **основним суб'єктом забезпечення національної безпеки виступає держава**.

До основних завдань системи забезпечення національної безпеки належать:

1) прогнозування і виявлення загроз національній безпеці, здійснення комплексу заходів по їх попередженню і усуненню;

2) створення й підготовка сил і засобів забезпечення національної безпеки;

3) управління силами і засобами забезпечення національної безпеки, зокрема при надзвичайних ситуаціях.

Національну безпеку забезпечують Президент Республіки Молдова, Парламент, Уряд, суди і Прокуратура Республіки Молдова.

До органів, що забезпечують національну безпеку Республіки Молдова, належать:

1) Вища рада безпеки;

2) Міністерство закордонних справ;

3) Служба інформації і безпеки Республіки Молдова;

4) Міністерство внутрішніх справ;

5) Міністерство оборони;

6) Департамент цивільного захисту і надзвичайних ситуацій;

7) Служба державної охорони.

У Концепції виділено такі види безпеки.

Державна безпека — частина національної безпеки, що представляє захищеність суверенітету, незалежності, територіальної цілісності і конституційного ладу республіки, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу, прав і законних інтересів особи від розвідувально-підривної діяльності спецслужб і організацій іноземних держав, злочинних посягань окремих груп і осіб.

Суспільна безпека — частина національної безпеки, що представляє систему заснованих на законі державних і недержавних заходів політичного, соціального, економічного, правового і організаційного характеру по усуненню причин і умов, які сприяють здійсненню злочинів та інших правопорушень, по їх попередженню, припиненню і розслідуванню, а також здійсненню по них правосуддя.

Воєнна безпека — частина національної безпеки, що становить військову захищеність держави від зовнішніх і внутрішніх військових загроз шляхом проведення

оборонної політики, створення Збройних сил, здатних відбити можливу збройну агресію.

Окремим видом безпеки є цивільний захист.

Цивільний захист — частина національної безпеки, що представляє систему загальнодержавних заходів і заходів, що здійснюються в мирний і воєнний час для забезпечення захисту населення, матеріальних і культурних цінностей від наслідків надзвичайних ситуацій (стихійних і екологічних лих, аварій, катастроф, епіфітотій, епізоотій), а також від застосування сучасних засобів ураження.

Цікавими і змістовними є положення про сприяння в забезпеченні національної безпеки, де розглянуті суб'єкти та форми сприяння.

Зокрема, суб'єкти, що сприяють в забезпеченні національної безпеки, можуть:

1) направляти безпосередньо або через свої вищестоящі органи Вищій раді безпеки пропозиції з удосконалення законодавства, організації шляхів і методів забезпечення безпеки;

2) брати участь у пропаганді, направленій на підвищення рівня захищеності особи, суспільства і держави;

3) створювати за рахунок коштів одного або декількох підприємств платні служби безпеки в цілях забезпечення громадського порядку, збереження державної таємниці, недоторканності їх майна.

Характерною рисою КНБ Молдови є те, що у ній не лише декларується про участь громадян у забезпеченні національної безпеки, а й передбачені конкретні механізми цієї участі.

Громадяни Молдови мають право:

1) об'єднуватися в асоціації щодо здійснення суспільної правоохоронної діяльності;

2) забезпечувати безпеку за місцем проживання;

3) створювати суспільні секції при військових і спеціальних формуваннях, а також сприяти органам, що забезпечують національну безпеку, як позаштатні співробітники і в інших формах.

Громадяни, що сприяють органам, які забезпечують національну безпеку, користуються гарантіями правового захисту, встановленого для співробітників даних органів.

Дані положення КНБ Республіки Молдова є доцільними для використання у процесі подальшого удосконалення національного законодавства України, тим більше в контексті сучасних євроінтеграційних процесів, коли безпека громадянства визначається не лише через його безпосередній захист з боку держави, а й через безпосередню участь.

8. Концепція національної безпеки Республіки Білорусь

Як і Молдова, Білорусь має власну Концепцію національної безпеки.

Концепція національної безпеки Республіки Білорусь становить собою систему поглядів щодо напрямів, засобів і способів захисту життєво важливих інтересів

особи, суспільства і держави. Вона містить методологічну основу побудови системи забезпечення національної безпеки Республіки Білорусь РБ і призначена для використання при плануванні і здійсненні діяльності державних органів по забезпеченню національної безпеки.

Національна безпека — стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Життєво важливі інтереси — сукупність потреб, задоволення яких забезпечує існування і можливості розвитку особи, суспільства і держави.

Загроза національній безпеці — дії, явища і процеси (або їх сукупність), що перешкоджають реалізації життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави.

Забезпечення національної безпеки — діяльність державних органів, організацій, зокрема громадських об'єднань, а також окремих громадян по захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави.

Забезпечення національної безпеки включає:

- визначення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави;
- виявлення чинників, що створюють загрозу національній безпеці;
- формування системи протидії негативним чинникам і погрози, що виникають.

Принципи забезпечення національної безпеки:

• законність полягає у дотриманні норм міжнародного права і національного законодавства;

• “загальної безпеки”, що припускає взаємне врахування і дотримання інтересів усіх суб'єктів відносин у сфері безпеки як усередині країни, так і на міжнародному рівні;

• дотримання балансу життєво важливих інтересів і взаємної відповідальності особи, суспільства і держави з питань забезпечення національної безпеки;

• постійне інформування громадян республіки з питань стану національної безпеки.

На відміну від КНБ Республіки Молдова у КНБ Республіки Білорусь виділяються не складові національної безпеки, а сфери життєдіяльності, причому не національної безпеки, безпеки Республіки Білорусь.

До **сфер безпеки Республіки Білорусь** належать: 1) політична; 2) економічна; 3) військова; 4) екологічна; 5) інформаційна; 6) гуманітарна.

Причому структурно, у кожній сфері безпеки РБ концепція визначає:

1) життєво важливі інтереси РБ саме в цій сфері;

2) чинники, що створюють загрозу безпеці РБ в конкретній сфері;

3) пріоритетні напрями забезпечення безпеки РБ в цій конкретній сфері.

Система забезпечення національної безпеки становить собою сукупність суб'єктів забезпечення національної безпеки, об'єднаних цілями і завданнями по захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави, які здійснюють узгоджену діяльність у рамках законодавства.

Суб'єктами системи забезпечення національної безпеки є державні органи, організації, суспільні об'єднання, а також громадяни.

Новими у порівнянні з багатьма концепціями національної безпеки є **вимоги, які висувуються до системи забезпечення національної безпеки**. До них належать.

1. Здатність системи до своєчасного реагування на зміни зовнішньої і внутрішньої обстановки й самоудосконалення в міру накопичення інформації про загрози і досвід їх попередження та нейтралізації.

2. Повнота і достовірність інформації про реальні і потенційні загрози, здатність створення організаційних механізмів забезпечення національної безпеки, наявність сил і засобів.

3. Здатність виконання системою заданих функцій в умовах неповної, суперечливої і такої, що нерегулярно надходить, інформації про загрози.

4. Поєднання централізації управління системою забезпечення національної безпеки з самостійністю її окремих елементів.

5. Оперативність вироблення і ухвалення рішень, їх адекватність загрозам національної безпеки.

6. Здатність ефективного використання сил і засобів системи забезпечення національної безпеки і координації зусиль всіх її елементів.

До **функцій системи забезпечення національної безпеки** належать:

1) аналіз і оцінка поточного стану національної безпеки;

2) визначення пріоритетних напрямів зміцнення національної безпеки в основних сферах життєдіяльності особи, суспільства і держави;

3) розробка і здійснення оперативних й довготривалих заходів по попередженню, виявленню та прогнозуванню внутрішніх і зовнішніх загроз, а також ухвалення заходів по їх нейтралізації або локалізації;

4) підтримка сил і засобів системи забезпечення національної безпеки в готовності, розробка та здійснення заходів по їх ефективній взаємодії й використанні в повсякденних умовах і при надзвичайних ситуаціях;

5) контроль за діяльністю державних органів, організацій, зокрема громадських об'єднань, а також громадян, зайнятих у сфері забезпечення національної безпеки;

6) інформування громадян республіки з питань забезпечення національної безпеки.

У пункті 5 чітко простежується недемократичність концепції безпеки РБ, оскільки держава залишає за собою право на здійснення контролю за громадськими об'єднаннями, а також громадянами, які беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Отже, дана концепція є не стільки знаряддям забезпечення національної безпеки, тобто безпеки не лише держави, а й суспільства і окремих громадян, скільки інструментом контролю за ними, відтак тоталітарною машиною поневолення громадян держави. Роль останньої має зводитись не до контролю, а до організації діяльності, вироблення механізмів взаємодії, надання допомоги, включення громадян у процес забезпечення безпеки. Лише такі форми участі громадян можуть розглядатися як демократичні. Ті ж форми, які будуються на контролі, не відповідають гуманістичним прагненням європейської цивілізації до свободи і демократії, які сповідує Україна.

Застарілість багатьох положень даної Концепції обумовлена тим, що вона була прийнята ще 27 березня 1995 р., і у свій час в цілому достатньо повно визначала напрями політики у області забезпечення безпеки держави.

Разом з тим, за останні роки відбулися значні зміни в республіці і в світі в області внутрішньої й зовнішньої політики, що зумовило необхідність розроблення нової Концепції національної безпеки.

У проекті конкретизовано визначення концепції національної безпеки як **системи сучасних поглядів щодо напрямів, засобів і способів захисту життєво важливих інтересів суспільства.**

При розробленні даної концепції враховувалися передусім, сучасні геополітичні тенденції. Зокрема, враховувався той факт, що Німеччина, Франція й інші країни упевнені в своїй економічній, у тому числі і військовій потужності, вважають, що вони можуть вирішувати питання власної безпеки самостійно. Більше того, заяви адміністрації президента США про необхідність підтримки демократії в Білорусі фактично створили в найближчій перспективі умови для впливу на реалізацію Республікою Білорусь стратегічних національних інтересів.

Як резюме можна зазначити, що характерною ознакою Концепції національної безпеки Республіки Білорусь є те, що фактично вона становить собою не стільки концепцію національної безпеки, скільки концепцію державної безпеки, тобто концепцію безпеки держави Білорусь. Це потрібно для розуміння джерел формування як загроз безпеці, так і пріоритетних напрямів забезпечення безпеки держави, а також органів, що беруть в ній участь.

9. Концепція національної безпеки Російської Федерації

Росія завжди була і буде партнером України, відтак, застосовуючи стратегию Сунь Цзи щодо необхідності надпізнання світогляду свого найближчого товариша, окреслимо основні положення КНБ Російської Федерації (РФ).

Концепція національної безпеки Російської Федерації – це система поглядів на забезпечення в Російській Федерації безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності. У Концепції сформульовані найважливіші напрями державної політики Російської Федерації.

Національна безпека Російської Федерації безпека її багатонаціонального народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Російській Федерації.

Структурно концепція викладена дещо в іншій манері, ніж концепції Монголії, Молдови, РБ, оскільки текстуально викладаються міркування щодо тих чи інших важливих для національної безпеки питань, які нагадують більше дійсно концепцію, тобто систему поглядів, ніж закон, в якому чітко і догматично сформульовані основні питання.

У першому розділі розкривається положення Росії в світовій спільноті. Зазначено, що воно характеризується динамічною трансформацією системи міжнародних відносин, які стали наслідком закінчення ери біполярної конфронтації.

Акцентується увага на тому, що формування міжнародних відносин супроводжується конкуренцією, а також прагненням ряду держав підсилити свій вплив

на світову політику, зокрема шляхом створення зброї масового знищення. Значення військово-силових аспектів у міжнародних відносинах продовжує залишатися істотним. Робиться заявка про те, що Росія є однією з найбільших країн світу з багатоміліардною історією і багатими культурними традиціями і, не дивлячись на складне міжнародне становище і труднощі внутрішнього характеру, вона через значний економічний, науково-технічний і військовий потенціал, унікальне стратегічне положення на Євразійському континенті об'єктивно продовжує відігравати важливу роль у світових процесах.

Окрема увага приділена проблемам боротьби з тероризмом, що має транснаціональний характер і загрожує стабільності в світі. Робиться висновок про необхідність об'єднання зусиль всього міжнародного співтовариства, підвищення ефективності наявних форм і методів боротьби з цією загрозою, вжиття невідкладних заходів по її нейтралізації.

У другому розділі визначаються національні інтереси Росії.

Національні інтереси Росії – сукупність збалансованих інтересів особи, суспільства та держави в економічній, внутрішньополітичній, соціальній, міжнародній, інформаційній, військовій, прикордонній, екологічній та інших сферах. Вони носять довгостроковий характер і визначають основні цілі, стратегічні і поточні завдання внутрішньої і зовнішньої політики держави. Національні інтереси забезпечуються інститутами державної влади, що здійснюють свої функції, зокрема у взаємодії з тими, що діють на основі Конституції Російської Федерації і законодавства Російської Федерації, громадськими організаціями.

Окремо визначені інтереси об'єктів національної безпеки.

Інтереси особи полягають в реалізації конституційних прав і свобод, у забезпеченні особистої безпеки, у підвищенні якості і рівня життя, у фізичному, духовному і інтелектуальному розвитку людини і громадянина.

Інтереси суспільства полягають в зміцненні демократії, в створенні правової, соціальної держави, в досягненні і підтримці суспільної згоди, в духовному оновленні Росії.

Інтереси держави полягають у непорушності конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності Росії, в політичній, економічній і соціальній стабільності, в безумовному забезпеченні законності і підтримці правопорядку, в розвитку рівноправної і взаємовигідної міжнародної співпраці.

Робиться висновок, що реалізація національних інтересів Росії можлива тільки на основі стійкого розвитку економіки. Тому національні інтереси Росії в цій сфері є ключовими.

Окреслюються національні інтереси у внутрішньополітичній, соціальній, духовній, міжнародній, інформаційній, військовій, прикордонній, екологічній сферах.

Зазначено, що найважливішими складовими національних інтересів Росії є захист особи, суспільства і держави від тероризму, зокрема міжнародного, а також від надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру і їх наслідків, а у військовий час – від небезпек, що виникають при веденні військових дій або унаслідок цих дій.

У **третьому розділі** окреслюються загрози національній безпеці. Дані загрози конкретизуються відповідно до найважливіших сфер життєдіяльності.

У **четвертому розділі** визначаються завдання системи забезпечення національної безпеки РФ.

До основних *завдань в області забезпечення національної безпеки Російської Федерації* є:

1) своєчасне прогнозування і виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз національної безпеки Російської Федерації;

2) реалізація оперативних і довгострокових заходів по попередженню і нейтралізації внутрішніх і зовнішніх загроз;

3) забезпечення суверенітету і територіальної цілісності Російської Федерації, безпеки її прикордонного простору;

4) підйом економіки країни, проведення незалежного і соціально орієнтованого економічного курсу;

5) подолання науково-технічної і технологічної залежності Російської Федерації від зовнішніх джерел;

6) забезпечення на території Росії особистої безпеки людини і громадянина, його конституційних прав і свобод;

7) вдосконалення системи державної влади Російської Федерації, федеральних відносин, місцевого самоврядування і законодавства Російської Федерації, формування гармонійних міжнародних відносин, зміцнення правопорядку і збереження соціально-політичної стабільності суспільства;

8) забезпечення неухильного дотримання законодавства Російської Федерації всіма громадянами, посадовцями, державними органами, політичними партіями, громадськими і релігійними організаціями;

9) забезпечення рівноправної і взаємовигідної співпраці Росії перш за все з провідними державами світу;

10) підйом і підтримання на достатньо високому рівні військового потенціалу держави;

11) зміцнення режиму нерозповсюдження зброї масового знищення і засобів її доставки;

12) вжиття ефективних заходів по виявленню, попередженню і припиненню розвідувальної і підривної діяльності іноземних держав, направленої проти Російської Федерації;

13) корінне поліпшення екологічної ситуації в країні.

При чому забезпечення національної безпеки і захист інтересів Росії в **економічній сфері** є пріоритетними напрямками політики держави.

Визначені завдання по конкретних сферах життєдіяльності.

Особливе значення для забезпечення національної безпеки Російської Федерації має **ефективне використання і всебічний розвиток можливостей розвідки і контррозвідки** в цілях своєчасного виявлення загроз і визначення їх джерел.

Система забезпечення національної безпеки Російської Федерації створюється і розвивається відповідно до Конституції Російської Федерації, федеральних за-

конів, указів і розпоряджень Президента Російської Федерації, ухвал і розпоряджень Уряду Російської Федерації, федеральних програм в цій області.

Основу системи забезпечення національної безпеки Російської Федерації складають органи, сили і засоби забезпечення національної безпеки, що здійснюють заходи політичного, правового, організаційного, економічного, військового й іншого характеру, направлених на забезпечення безпеки осіб, суспільства і держави.

Повноваження органів і сил забезпечення національної безпеки Російської Федерації, їх склад, принципи та порядок дій визначаються відповідними законодавчими актами Російської Федерації.

У формуванні і реалізації політики забезпечення національної безпеки Російської Федерації беруть участь:

- Президент Російської Федерації;
- Федеральні Збори Російської Федерації;
- Уряд Російської Федерації;
- Рада Безпеки Російської Федерації;
- федеральні органи виконавчої влади;
- органи виконавчої влади суб'єктів Російської Федерації.

Характерною особливістю даної концепції є пряме зазначення на можливість застосування ядерної зброї в інтересах попередження агресії будь-якого масштабу. Також вказується на те, що Російська Федерація має володіти ядерними силами, які здатні гарантовано забезпечити нанесення завданої шкоди будь-якій державі-агресору або коаліції держав у будь-яких умовах обстановки.

Вепілозі даної концепції зазначено, що Російська Федерація має намір рішуче і твердо забезпечувати свою національну безпеку. Створені правові демократичні інститути, структура органів державної влади Російської Федерації, що склалася, широка участь політичних партій і громадських об'єднань в реалізації Концепції національної безпеки Російської Федерації — запорука динамічного розвитку Росії в ХХІ ст.

Аналіз положень, аналітичне осмислення проголошених цілей і намірів, а також реально закріплених повноважень суб'єктів забезпечення національної безпеки дають підстави дійти висновку, що концепції РФ, так само як і концепція Республіки Білорусь, фактично за змістом становлять собою документи концептуального характеру щодо захисту держави, а не особи і суспільства. Більше того, можливість застосування ядерної зброї має враховуватись Україною, яка фактично у воєнному аспекті крокує напрямом до НАТО.

Наші стосунки з Росією, як із будь-якою іншою державою, мають ґрунтуватись на принципах раціоналізму і прагматизму. Навішування ярликів стратегічних партнерів не робить з них наших партнерів. Головне — це зміст відносин і їх користь для України.

Саме тому у сучасних геополітичних умовах Росія виступає буферною зоною між Україною, як центром європейської цивілізації, і Китаєм, котрий виступатиме центром нової азіатської цивілізації, котра стане відгалуженням від євразійської цивілізації внаслідок геополітичних суперечок між Китаєм та Росією і перемогою перших.

Доцільним для розуміння ренесансу імпералістичної політики месіанської мети Росії є послання президента цієї держави Федеральним Зборам 2005 р.

У Посланні 2005 р. президент торкнувся ряду принципових ідеологічних і політичних питань, причому наголосив на нерозривній єдності послань 2004 та 2005 р., які назвав сумісною програмою на найближче десятиліття.

Головним політико-ідеологічним напрямом проголошено розвиток Росії як вільної, демократичної держави. І у той час президент наголосив: „Прежде всего, следует признать, что крах Советского Союза был наибольшей геополитической катастрофой столетия”. Ось така логіка саме і демонструє прихильність сучасного керівництва держави до демократії, тільки лише в якому її варіанті, коли з одного боку кажуть про демократію, і з іншого з жalem згадують про Радянський Союз, який був уособленням тоталітаризму, утиску прав і свобод людини, оплотом месіанської ідеї всезагального комунізму?

У посланні акцентується на чинниках, що значно вплинули на ситуацію в країні:

- знецінення накопичень громадян;
- руйнування старих ідеалів;
- швидке реформування багатьох установ;
- терористична інтервенція;
- хасавюртівська капітуляція;
- необмежений контроль олігархічних угруповань над інформаційними потоками, що обслуговували виключно власні, корпоративні інтереси;
- масова бідність;
- тяжкий економічний спад, нестабільні фінанси, параліч соціальної сфери.

Проголошено основи формування демократичного, вільного і справедливого суспільства і держави. Зазначається на вельми спірне положення про те, що Росія була, є і, звичайно, буде найбільшою європейською нацією. Щодо майбутнього мені сказати важко, але Росія завжди була євразійською державою, про що свідчать не лише об'єктивний історичний аналіз, а й самі руські дослідники і розробники геополітичної концепції євразійства: *М.С. Трубецький, П.М. Савицький, Г.В. Вернадський* тощо. Сучасний зміст даної концепції актуалізують *С.Бабурін, Л.Гумільов, О.Дугін* та інші.

Зазначено, що для сучасної Росії цінності демократії не менш важливі, чим прагнення до економічного успіху або соціального благополуччя людей. Робиться висновок, що дотримання принципів справедливості прямо пов'язане з рівністю можливостей, а це, у свою чергу, повинно бути забезпечено не ким іншим, як державою.

Окреслено три напрями дій:

- 1) заходи по розвитку держави;
 - 2) зміцнення закону і розвиток політичної системи, підвищення ефективності правосуддя;
 - 3) розвиток особи і цивільного суспільства в цілому.
- Стосовно розвитку держави основним напрямом є:
- формування розвинутих демократичних процедур;

- ідеологічна переорієнтація державного апарату на мову суспільної зацікавленості;
- зміцнення Федерації, побудова ефективної держави в існуючих кордонах;
- проведення активної політики лібералізації підприємницького простору: заходи по стабілізації цивільного обороту, кардинальному розширенню можливостей для вільного підприємництва і сфери прикладення капіталів;
- ефективна робота податкових і митних органів: пріоритетом в їх діяльності повинні стати перевірка виконання податкового і митного законодавства, а не виконання яких би то не було „планів” по збору податків і мит.
- Росія украй зацікавлена в масштабному припливі приватних, зокрема іноземних, інвестицій. Це наш стратегічний вибір і стратегічний підхід.

Стосовно політичної системи і правосуддя.

Основний акцент робиться на необхідності впливу на джерела терористичної агресії. Зазначено, що за останні роки було зроблено достатньо багато серйозних кроків у боротьбі з терором. Але загроза ще дуже сильна, Росія ще пропускає дуже чуливі удари, злочинці здійснюють ще жажливі лиходійства, метою яких є залякування суспільства.

Головною мотивацією щодо роботи правоохоронних органів визнано якість захисту прав і свобод громадян.

Апелюючи до колишніх держав СРСР, використовуючи такі чинники як єдність історичної долі, російську мову і велику культуру, Росія не може залишитися в стороні від загального прагнення до свободи. Таким чином, Росія лишає за собою право на “допомогу в прагненні до свободи” щодо пострадянських країн. Ця позиція є майже дзеркальною позиції США, які під приводом встановлення демократії, порушуючи норми міжнародного права, починають військові дії проти країни, яка, на їх думку, не сповідує цінностей демократії в американській трактовці. Фактично керівництво Росії дало зрозуміти, що воно буде відстоювати інтереси свободи у будь-якій пострадянській державі, а приводом можуть стати банальні так звані ущемлення російськомовного населення. Знову ж таки, **якщо є політичний інтерес, то привід щодо його реалізації знайдеться.**

Метою на міжнародній арені проголошено безпеку кордонів і створення сприятливих зовнішніх умов для вирішення внутрішніх російських проблем.

Причому прямо зазначено, що цивілізаторська місія російської нації на євразійському континенті повинна бути продовжена. Вона полягає в тому, щоб демократичні цінності, помножені на національні інтереси, збагачували і укріплювали російську історичну спільність.

Окремий акцент зроблено на підтримку в забезпеченні прав російських співвітчизників за кордоном. Як принцип забезпечення даних прав було проголошено: **не мають права вимагати дотримання прав людини від інших ті, хто сам їх не поважає, не дотримує і не може забезпечити.**

Проголошено курс на ефективне партнерство зі всіма країнами у розв’язанні глобальних проблем: від пошуку дієвої відповіді на погіршення навколишнього середовища до освоєння космосу, від запобігання глобальним техногенним катаст-

рофам до усунення загрози розповсюдження СНІДу. І, звичайно, до єднання зусиль в боротьбі з такими викликами сучасному світопорядку, як міжнародний тероризм, транскордонна злочинність і наркоторгівля.

Стосовно громадянського суспільства пріоритетним визнано забезпечення права громадян на об'єктивну інформацію.

Розглянуті проблеми демографічної безпеки, наслідки алкоголізму і наркоманії, низка народжуваність.

Окреслені адекватні напрями їх вирішення: проведення осмисленої демографічної політики, створення умов, сприятливих для народження дітей, зниження смертності і впорядкування міграції.

Окрема увага приділена ціннісним орієнтирам, зокрема рівню суспільної моральності і культури. Характерним є те, що у посланні думки щодо тих чи інших питань підтверджуються посиланнями на російських вчених-правників, що підкреслює патріотичність змісту даного документа. Причому робиться висновок, що корупція є одним з наслідків дефіциту довіри і моральної сили в суспільстві.

Кінцевий висновок, котрий підбито у посланні: Росія стане процвітаючою лише тоді, коли успіх кожної людини стане залежати не тільки від рівня її добробуту, а й від її порядності і культури. Наш народ бився проти рабства, бився за право жити на своїй землі, за право говорити рідною мовою, мати свою державність, культуру і традиції. Він бився за справедливість і свободу. Він відстояв своє право на самостійний розвиток. Він дав тоді нашій Батьківщині майбутнє. І від нинішніх поколінь, від нас з вами, залежить, яким воно буде.

Висновки

Аналіз зарубіжного досвіду управління національною безпекою дає можливість зробити висновки, котрі можуть бути корисними для формування українського національного законодавства.

1. Концепція національної безпеки має бути висхідним документом у сфері управління національною безпекою. Такий підхід репрезентують такі країни, як США, Росія, Монголія, Молдова, Естонія, Білорусь, тощо.

2. Положення стосовно управління національною безпекою у конкретних сферах життєдіяльності мають розвивати відповідні Доктрини (Доктрина інформаційної безпеки, Доктрина воєнної безпеки, Доктрина геополітичної безпеки тощо).

3. У Концепції слід чітко визначити національні інтереси, шляхи формування державної політики, пріоритети, вектори зосередження головних зусиль.

4. Необхідно не лише зазначити такі суб'єкти управління національною безпекою, громадяни та громадські організації, як це зроблено в Законі України „Про основи національної безпеки України”, КНБ Росії, Білорусі, тощо, а визначити необхідність і органічну обумовленість формування недержавної підсистеми забезпечення національної безпеки, а отже, внести до переліку суб'єктів забезпечення національної безпеки: органи самоорганізації населення, приватний нотаріат,

адвокатуру, громадські об'єднання тощо, передбачивши конкретні форми їх участі. Вдалим прикладом цього є КНБ Молдови, Китаю тощо.

5. Монополія на управління національною безпекою – атавізм тоталітарних держав. Ніхто не відбирає у держави права здійснювати загальну координацію забезпечення національної безпеки, ініціювати залучення громадян до тих чи інших заходів, втім держава не має права забирати права у громадян на вільний вибір у рамках закону засобів і суб'єктів власного захисту.

6. Необхідно витримувати домірність між ціною і ризиком, які можуть бути затрачені на захист національних інтересів зі ступенем їх важливості: успішна політика національної безпеки має бути заснована на дотриманні розумного балансу між її цілями і можливостями для їх досягнення. Причому даний принцип розповсюджується для вирішення як зовнішніх, так і внутрішніх завдань. Політика Франції, коли будь-які інтереси захищаються якнайбільшими силами та засобами, не досить ефективною і раціональною.

7. Слід передбачити механізм розповсюдження на європейському континенті української мови і українських цінностей, що слугуватиме запорукою її органічного не лише входження, а й формування системи загальноєвропейської безпеки, а згодом і формування європейської цивілізації, системостворюючим елементом якої має виступати Україна.

8. Необхідно передбачити взаємодію із розвідками інших країн, передусім у рамках Західноєвропейського і Північноатлантичного Союзу. Позитивним є досвід Росії, яка у концепції прямо зазначає на важливість використання розвідки та контррозвідки для забезпечення національної безпеки.

9. Доцільно розробити критерії важливості при диференціації національних інтересів, застосовуючи принцип домірності.

10. Постає потреба в перегляді векторів небезпеки: на сучасному етапі найбільшу загрозу для України становлять зовнішні загрози. Нариклад, бензинова криза у травні 2005 р. хоча і мала внутрішні ознаки, такими вони були лише за формою, за змістом вони були зовнішніми, оскільки стали проявом політики Москви щодо Києва. Відтак, причинами внутрішніх проблем почасти стали виступати зовнішні чинники.

11. Слід передбачити конкретну адресність інформації та аналітики, отриманих розвідспівтовариством, та їх безпосередній вплив на прийняття рішень у сфері національної безпеки. З цією метою потребує перегляду статус і призначення РНБОУ, яка має виконувати не лише функції координації й контролю, а й організації й реалізації заходів в сфері управління національною безпекою.

12. Доречно структурувати напрями управління національною безпекою із характером загроз. Позитивним у даному плані є використання досвіду Білорусі.

13. Корисним є зазначення на можливості використання м'якої сили для досягнення українських національних інтересів.

14. Доцільно, в контексті реалізації політики євроінтеграції, констатувати про необхідність участі України у формуванні нових та участі в уже створених системах колективної міжнародної та глобальної безпеки. Причому національна безпека України має розглядатися як частина міжнародної та загальноєвропейської безпеки.

15. Слід виділити проблеми багатофакторності впливу на сучасну ситуацію в світі, обумовлену революцією в області технології, засобів зв'язку; сфері організаційних структур, у відносинах між країнами, урядом і народом в окремих країнах; у здатності багатонаціональних корпорацій та інших неурядових організацій чинити вплив на хід розвитку подій на міжнародній арені.

16. Здатність ефективного управління системою національної безпеки має бути безпосередньо пов'язана із здатністю до ефективної координації різних відомств, державних і недержавних інституцій, які забезпечують або сприяють в забезпеченні національної безпеки.

17. Ключовим, і це має бути відображено у КНБ, має стати переоцінка ролі аналітичних центрів, які у майбутніх системах безпеки будь-якого рівня посідають найголовнішу роль. Правильна інформація стосовно системної безпеки України дозволить приймати ефективні управлінські рішення, котрі слугуватимуть реалізації національних інтересів, передусім за кордоном.

18. Україна, вбачаючи себе природним компонентом архітектури загальноєвропейської системи безпеки, урахувавши неефективність дії ОБСЄ, має задекларувати у КНБ те, що вона виступає за формування нового сильного міждержавного утворення з метою формування і реалізації політики європейської безпеки. Одним з дієвих інструментів для реалізації даної ідеї є підписання Україною нових договорів колективної безпеки зі своїми партнерами.

19. З урахуванням важливості внутрішньополітичної стабільності слід зосередити увагу на таких чинниках, як: рівень довіри структурам державної влади і соціально-політична стабільність суспільства, які мають розглядатися у тісному взаємозв'язку.

20. Загалом концепція має спиратися не лише на загальновизнані, гуманні цінності, а й передусім враховувати національні особливості України. Корисним для використання є досвід Монголії, в концепції національної безпеки якої розглядається безпека монгольської культури і способу життя

21. Вважається доцільним визначити у концепції складові елементи національної безпеки (особиста безпека, державна безпека, суспільна безпека) та окреслити зміст і основні завдання у кожній з них. Позитивний досвід цього можна запозичити з КНБ Росії, Монголії. Це є важливим моментом для відображення конкретних інтересів особи, суспільства і держави, формування механізму взаємоузгодження їхніх інтересів на підставі концепції національного інтересу.

22. Доцільним є окреслення кола суб'єктів, які сприяють забезпеченню національної безпеки, їх завдань та форм сприяння. Це стане конкретним втіленням положень про участь у забезпеченні національної безпеки громадян та громадських об'єднань. Досвід цього є в КНБ Молдови.

23. Розглядаючи принцип неподільності безпеки як один з базових при формуванні загальноєвропейської системи безпеки, Україна має виходити із власних національних інтересів: **стабільна Європа потрібна стабільній Україні.**

24. Концепція має закласти фундамент для формування доктринального мислення і слугувати базою для підготовки доктринально-управлінських, а не адміністративних документів у сфері управління національною безпекою.

25. У контексті реалізації концепції на євроінтеграцію має знайти відображення механізм не лише інституціонального, а й громадянського контролю за діяльністю системи забезпечення національної безпеки.

Знання психології як противника, так і товариша допомагає зрозуміти характер концепції національної безпеки, політику безпеки держави. Відтак більш глибоке опанування основних положень безпекової політики зарубіжних країн сприятиме усвідомленню слабких і сильних сторін, що має бути використано для формування сильної системи національної безпеки України. Остання, в свою чергу, стане запорукою реалізації національних інтересів не лише в межах України, а й за кордоном. Адже безпека прокладає шлях для процвітання.

Контрольні запитання для самоперевірки

1. Основні положення стратегії національної безпеки США.
2. Історичне підґрунтя формування концепції безпеки Китаю.
3. Післявоєнна політика безпеки Німеччини.
4. Політика безпеки Франції.
5. Основні положення державної стратегії Японія у XXI столітті.
6. Концепція національної безпеки Монголії.
7. Концепція національної безпеки Республіки Молдова.
8. Концепція національної безпеки Республіки Білорусь.
9. Концепція національної безпеки Російської Федерації.

Завдання для самопідготовки

1. Окресліть зміст формування євразійської цивілізації.
2. Проаналізувавши зміст концепцій національної безпеки, складіть власний проект концепції національної безпеки України.
3. Окресліть зміст періодизації світових цивілізацій.

Список рекомендованої літератури

Нормативні джерела

1. *О Концепции* национальной безопасности Российской Федерации: Указ Президента Российской Федерации от 10.01.2000 г. № 24 // Собрание законодательства РФ.— 2000.— № 2.— Ст. 170.
2. *О Совете* Безопасности Российской Федерации: Указ Президента Российской Федерации от 25.06.96 г. № 1102.
3. *National Strategy for Homeland Security*: Office of Homeland Security, July 2002.

Доктринальні джерела

1. *Deacon R.* The Chinese Secret Service.— New York, 1976.
2. *The Mongolian Journal of International Affairs*.— 1995.— № 2.
3. *Баграмов Э.* Евразийство национальная идея России? // *Обозреватель*.— 2001.— № 9.
4. *Белая книга* российских спецслужб. 2-е изд., перераб.— М.: Междун. неправительственная науч.-исслед. и образов. орг-ция „РАУ-Корпорация”, 1996.— 281 с.
5. *Загарян П.* Стратегия развития России в восточномедиземноморской цивилизации // *Обозреватель*.— 2000.— № 7.
6. *Котляр М. Ф.* Давня історія України // *УІЖ*.— 1996.— № 2.— С.142; *Толочко П. П.* Київська Русь // *УІЖ*.— 1996.— № 6.
7. *Лебедев Г. С.* Эпоха викингов в Северной Европе.— Л., 1985.
8. *Ліпкан В. А.* Сучасні загрози національній безпеці України: доктрина пантуранізму // *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ України*.— 2002.— № 3.— С. 168—176.
9. *Ліпкан В. А.* Теоретичні основи та елементи національної безпеки України.— К.: Текст, 2003.— 600 с.
10. *Ловмянський Х.* Русь и норманны.— М., 1985.— С. 230—245; *Авдусин Д. А.* Современный антинорманизм // *Вопросы истории*.— 1988.— № 7.— С. 2324.
11. *Мавродин В. В.* Образование Древнерусского государства и формирование Древнерусской народности.
12. *Музиченко П. П.* Історія держави і права України: Навчальний посібник. К.: Знання, КОО, 1999.
13. *Накасонэ Я.* Государственная стратегия Японии в XXI веке: Пер. с японск.— М.: НОТА ВЕНЕ, 2001.— 312 с.
14. *Новосельцев А. П.* Древнейшие государства на территории СССР: Некоторые итоги и задачи изучения // *История СССР*.—1985.— № 6.

15. *Подколзин Д., Шатров А.* Пантуранизм – глобальный вызов России // *Обозреватель.* – 2001. – № 11. – С. 21.
16. *Шаскольский И. П.* Антинорманизм и его судьбы // *Проблемы отечественной и всеобщей истории.* – 1983. – № 7.

Интернет ресурси

<http://www.stars.ru>/[http://www.stars.ru/](http://www.stars.ru)
<http://asiapacific.narod.ru>
<http://www.duma.gov.ru/>
<http://www.dhs.gov>.
www.agentura.ru